

ZKUŠENOST V PROCESU UČENÍ STUDENTŮ UČITELSTVÍ

IVA ŽLÁBKOVÁ, LUBOŠ KRNINSKÝ

Anotace

Článek je zaměřen na analýzu širších souvislostí využívání zkušeností v procesu učení. Za tímto účelem bylo realizováno výzkumné šetření, jehož cílem bylo zjistit, zda studenti učitelských oborů na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích při přípravě na zkoušky využívají a reflektují zkušenosti, které získali v rámci seminářů, na praxi, či v roli žáka. Výzkumné šetření bylo realizováno prostřednictvím metody dotazníku.

Klíčová slova

Příprava na zkoušku, studenti učitelství, učení, zkušenost.

Úvod

Příprava studentů učitelských oborů na jejich profesi předpokládá získání jak znalostí, tak zkušeností potřebných pro výkon učitelské profese. Studenti si během studia osvojují např. znalosti teoretické, v rámci zkušenostního učení mohou získat tzv. znalosti zkušenostní a v rámci praxe tzv. znalosti praktické (srov. Janík, 2005, s. 22).

Pojem zkušenost lze chápat ve více významech. Můžeme ho chápat obecně jako poznávání světa, které se opírá o smysly, prožitky, sociální styk a praktickou činnost. Zároveň individuální zkušenost jednice můžeme chápat jako souhrn individuálních vědomostí, dovedností, návyků, zájmů, prožitků, sociálních vztahů a praktických činností získaných během života. Individuální zkušenost je pro daného člověka svébytná a obtížně se předává jiným (srov. Průcha, Walterová, Mareš, 2013, s. 384–385).

Při vytváření profesních dovedností se znalosti a zkušenosti v rámci procesu učení propojují. Při učení se teoretickým poznatkům student může reflektovat zkušenosti z praxe a do praxe student vstupuje se svými předchozími znalostmi.

V rámci pregraduální učitelské přípravy může student využívat různé druhy zkušeností. Studenti mohou reflektovat své zkušenosti získané v době vlastní školní docházky, své zkušenosti získané během svých pedagogických praxí a v rámci řešení simulovaných situací, při mikrovyučování apod. (srov. Janík, 2005, s. 35–36).

Autoři tohoto příspěvku se rozhodli zjistit, jakým způsobem se studenti učí na zkoušky a jaké zkušenosti využívají při přípravě na zkoušku. Východiskem pro zpracování tohoto příspěvku byla reflexe dlouhodobého pozorování studentů ve zkuškové situaci a analýzy jejich výkonů. Autoři v rámci své praxe zjišťovali, že studenti se na zkoušku z Didaktiky základní školy často učí z převzatých materiálů vypracovaných jinými studenty a nedovedou teoretické poznatky propojit se zkušenostmi získanými v seminářích, na praxi a se zkušenostmi získanými v roli žáka základní a střední školy. V rámci reflexe této situace se autoři rozhodli formou akčního výzkumu (Janík, 2004, s. 51–67) zkoumat příčiny a hledat

možnosti změny této situace. Získané výsledky budou využity ke zlepšení strategií učení studentů při přípravě na zkoušku. V příspěvku je popsána první fáze výzkumného šetření, jejímž cílem je popsat, jakým způsobem se studenti učí na zkoušku a zda při přípravě využívají své zkušenosti.

1. Cíle výzkumného šetření a výzkumná metoda

Výzkumné šetření bylo realizováno v lednu 2013 a v lednu 2014. Výchozí situací akčního výzkumu je dlouhodobé pozorování a analýza výkonů studentů ve zkouškové situaci, na jejímž základě byl stanoven předpoklad, že studenti využívají nevhodné strategie učení. Příprava studentů na zkoušku z Didaktiky základní školy by měla zahrnovat vzájemné propojení studia odborné literatury a reflexi zkušeností ze seminářů, z přednášek, z role žáka základní a střední školy, případně z praxe (studenti ji mají v době absolvování zkoušky pouze volitelnou).

Pro výzkumné šetření byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

1. Jakým způsobem se studenti učí na zkoušku?
2. Jaké zkušenosti při přípravě na zkoušku využívají?

V první fázi výzkumu autoři vytvořili dotazník, který byl zaměřen na reflexi činností realizovaných v rámci semináře Didaktika základní školy. Součástí tohoto dotazníku byla i otevřená otázka: „Popište, jakým způsobem se učíte na zkoušku?“ Otevřená otázka byla zvolena z důvodu lepšího postihnutí skutečného procesu učení studentů, než by umožňovala otázka uzavřená s nabízenými variantami odpovědí. Studenti měli možnost ve volné odpovědi popsat svůj způsob přípravy na zkoušku, aniž by byli omezeni nabízenými variantami odpovědí.

Vzhledem k tomu, že jsme chtěli podrobněji zkoumat, jaké zkušenosti při přípravě na zkoušku studenti využívají, na základě výsledků šetření z roku 2013 jsme v roce 2014 navíc zařadili polouzavřenou otázku: „Využíváte při přípravě na zkoušku své zkušenosti:

- a) ze seminářů,
- b) z praxe,
- c) z role žáka na ZŠ a SŠ,
- d) jiné zkušenosti: ...“

Výzkumný vzorek tvořilo celkem 355 studentů 2. ročníku bakalářského studia různých studijních oborů se zaměřením na vzdělávání (prvního stupně vysokoškolského vzdělávání směřujícího k učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro 2. st. ZŠ). Z toho vyplnilo dotazníky 177 respondentů v roce 2013 a 178 v roce 2014 – vždy na konci zimního semestru 2. ročníku, konkrétně na konci výuky předmětu Didaktika základní školy.

2. Vyhodnocení výsledků výzkumného šetření

Ke zpracování odpovědí na otevřenou otázku „Popište, jakým způsobem se učíte na zkoušku?“ bylo použito otevřené kódování (viz např. Švaříček, Šedřová a kol., 2007).

První skupinu kódů tvořilo označení konkrétního přístupu k učení. Jedná se o následující pojmenování: **vypracování otázek** – pokud bylo zmíněno vypracovávání otázek ke zkoušce, popř. hledání souvislostí mezi jednotlivými tématy (např. „vypracuji si všechny otázky“), **memorování** – když dotazovaný zmiňoval učení se nazpaměť bez hledání souvislostí (např. „v Aj se bohužel musím učit některé věci nazpaměť, stejně tak i v některých předmětech, kde jsem z výkladu něco nepochopila“), **čtení** – pokud bylo uvedeno, že student materiály čte či opakovaně pročítá apod. (např. „čtu si učivo několik dní před zkouškou pořád dokola“), kód **učení** byl použit, pokud dotazovaný blíže nespecifikoval svůj způsob přípravy na zkoušku (např. „učím se většinou z vlastních poznámek nebo z poznámek od spolužáků“), popis, který uváděl, že student má snahu o porozumění, hledá souvislosti nebo využívá zkušeností, byl označen jako **porozumění** („nerada se učím slovo od slova, snažím se hledat souvislosti a látku pochopit“), kód **opakování** byl přiřazen, pokud se ve výpovědi objevilo, že učící se používá vybavování naučeného, zkoušení sama sebe či prezentaci otázek někomu dalšímu, popř. přímo opakování („nejdříve si učivo přečtu a snažím se ho zapamatovat, pak si to opakuju nahlas, přečtu si další, stejný postup, po určitém úseku se vrátím a snažím se znova si to zopakovat a přeříkat“). Výskyt výše uvedených činností (vyjádřených pomocí kódu) je uveden v tabulce 1.

Tabulka 1: Činnosti využívané studenty při učení se na zkoušku (2013, 2014)

Činnosti	2013 abs. č.	2013 rel. č. [%]	2014 abs. č.	2014 rel. č. [%]
Čtení	80	45,2	76	42,7
Vypracování otázek	66	37,3	75	42,1
Opakování	57	32,2	54	30,3
Memorování	53	29,9	46	25,8
Porozumění	27	15,3	32	18,8
Učení – nespecifikované	30	16,9	45	25,3
Neodpověděli	2	1,1	1	0,6
Celkem	N = 177		N = 178	

V jednotlivých výpovědích studentů se odpovědi vyskytovaly v různých kombinacích. Celkem se jednalo o 33 různých kombinací, přičemž odpovědi byly vyjádřeny **pouze jednou z šesti činností** uvedených v tabulce 1, nebo **třinácti kombinacemi dvou činností** (četba a memorování; četba a porozumění; četba a opakování; četba a učení; vypracování otázek a četba; vypracování otázek a porozumění; vypracování otázek a učení; vypracování otázek a opakování; memorování a opakování; porozumění a opakování; memorování a porozumění; učení a opakování), či **devíti kombinacemi tří činností** (vypracování otázek spolu

s porozuměním a memorováním; porozuměním a opakováním; memorováním a opakováním; čtením a memorováním; čtením a porozuměním; čtením a opakováním; dále čtení spolu s memorováním a opakováním; porozuměním a opakováním; poslední kombinací bylo memorování spolu s porozuměním a opakováním). Ve výpovědích se vyskytovalo **pět kombinací čtyř různých činností** (vypracování otázek spolu s porozuměním, memorováním a opakováním; četbou, porozuměním a memorováním; četbou, memorováním a opakováním; dále kombinace četba, porozumění, memorování a opakování).

Ze všech kombinací byly nejvíce zastoupené odpovědi **četba a četba a opakování** (pomocí těchto činností popsal svůj proces učení 31 z celkového počtu 355 studentů). **Vypracování otázek** ve své odpovědi popsal 28 z 355 studentů a **vypracování otázek spolu s četbou** popsal 23 z 355 studentů. Svůj proces učení nespecifikovalo 49 studentů a u ostatních kombinací byl počet odpovědí nižší než 15 z celkového počtu 355 studentů).

Druhou skupinou kódů byly označovány okolnosti, které studenti uváděli jako důležité pro doplnění popisu svého učení. Označení **pozitivní podmínky** bylo používáno, pokud se ve výpovědích objevilo něco pozitivního, co studenti ke své přípravě na zkoušku potřebují – např. jídlo, klid apod. („k učení na zkoušku si snažím vytvořit co nejlepší podmínky /spánek, jídlo, pohodlí, dostatek světla/“). Naopak jako **negativní podmínky** jsme označovali skutečnosti, které studentům vadí, ale přesto se jim nedovedou vyhnout („vždy mám zapnutou televizi, i když mě to svým způsobem ruší, nejsem schopna se bez ní něco naučit“). Pokud respondenti uvedli, že si svou přípravu plánují s ohledem na čas, bylo to označeno pomocí pojmu **časový rozvrh** („včas si spočítám počet stránek, kolik se budu muset naučit a rovnoměrně si rozložím počet stran na den, aby mi před zkouškou zbyl alespoň jeden den na opakování“).

Kód **psaní** označuje vyjádření popisující, že si studenti vytvářejí výpisky ze studijních materiálů za účelem lepšího zapamatování učiva („dám si dohromady všechny materiály, které si nejprve přečtu a vyvodím pak z toho souvislosti, poté si ručně vypíšu pojmy a definice“). Pojem **system** byl přiřazen k výpovědím, které uváděly, že si respondent učivo nějakým způsobem označuje, zvýrazňuje pro vytvoření lepšího přehledu („z veškeré látky si udělám své vlastní stručné zápisky, které si podtrhávám a ‚rovnám‘ na papír tak, abych si je dobře zapamatovala“). Dalšími kódy označujícími okolnosti učení jsou **učení se s někým** („pomáhá mi opakování se spolužačkou“), **poslech** (poslech nahrávek, např. „namluvím si poznámky do mobilu a pak je poslouchám, zároveň se dívám do poznámek“) a **pohyb** (chození při učení – např. „při chození si nahlas přeříkávám naučený papír – látky“). Kód **odborná literatura** označuje, že studenti při přípravě na zkoušku studují doporučenou odbornou literaturu. Přehled dalších činností a podmínek doplňující proces učení studentů je uveden v tabulce 2.

Tabulka 2: Činnosti a podmínky doplňující proces učení (2013, 2014)

Činnosti	2013 abs. č.	2013 rel. č. [%]	2014 abs. č.	2014 rel. č. [%]
Systém	42	23,7	38	21,3
Psaní	21	11,9	25	14,0
Časový rozvrh	12	6,8	13	7,3
Učení se s někým	6	3,4	8	4,5
Pohyb	1	0,5	6	3,3
Poslech	3	1,6	3	1,6
Pozitivní podmínky	17	9,6	15	8,4
Negativní podmínky	16	9,0	8	4,4
Odborná literatura	35	19,8	36	20,2
Celkem	N = 177		N = 178	

Ve výpovědích studentů se v malých četnostech vyskytovaly další specifické popisy činností a podmínek doprovázejících jejich proces učení. Následující čtveřice použitých kódů se týká dalších okolností přípravy, zejména motivace studentů. Jsou to označení: **zájem** (které bylo použito, pokud respondent zmiňoval, že je pro něj důležité, o jaký předmět se jedná z hlediska jeho oblíbenosti, např. „málokdy se učím delší dobu před zkouškou, obzvlášť, když mne obsah nijak zvlášť nezajímá“) a **zkouška** (tento kód byl přiřazen, když student zmiňoval zjišťování podmínek zkoušky od starších spolužáků apod., např. „informuji se z minulých ročníků, na co je kladen důraz“) a pak vždy jednou použité kódy **odměna** („odměňování“) a **agresivita** („s postupujícím časem u mě klesá aktivita a nějak stoupá nervozita až agresivita, až to dojde do bodu, kdy hodím učební pomůcky do prýč a končím“).

Další skupinou kódů byly označovány odkazy dotazovaných na využívání zkušenosti při učení. Jednalo se o pojmenování: **zkušenost z praxe** („věřím, že u zkoušky nebo při přípravě využiji poznatky z praxe“), **zkušenost ze seminářů** („navštěvování seminářů, které taky dobře připraví na zkoušku“), popř. další např. **zkušenost ze života** („budu se snažit využívat vlastní zkušenosti a poznatky“). Výskyt pojmu „zkušenost“ ve volných výpovědích studentů je uvedena v tabulce 3.

Tabulka 3: Pojem „zkušenost“ ve volných výpovědích studentů (2013, 2014)

Zkušenost	2013 – abs. četnost	2014 – abs. četnost
Zkušenost – celkem	13	13
Zkušenost z praxe	8	5
Zkušenost ze seminářů	5	6
Zkušenost ze života	0	2
Zkušenost (nespecifikovaná)	1	2
Celkový počet respondentů	N = 177	N = 178

V tabulce 4 jsou uvedeny odpovědi studentů na otázku: „Využíváte při přípravě na zkoušku své zkušenosti: a) ze seminářů, b) z praxe, c) z role žáka na ZŠ a SŠ, d) jiné zkušenosti: ...“. Studenti si mohli vybrat více variant odpovědí a variantu „jiné zkušenosti“ doplnit vlastním komentářem (viz tabulka 5).

Tabulka 4: Druhy zkušenosti využívané při přípravě na zkoušku (2014)

Zkušenost:	2014 – abs. č.	2014 – rel. č. [%]
ze seminářů	150	84,3
z praxe	60	33,7
z role žáka ZŠ a SŠ	98	55,1
jiná	32	18,0
Celkem respondentů	N = 178	

Z tabulky 4 vyplývá, že zkušenosti ze seminářů využívá 84,3 % ze 178 studentů, 55,1 % studentů využívá svoji zkušenost z role žáka základní a střední školy. Pouze 33,7 % využívá své zkušenosti z praxe, což je zřejmě ovlivněno skutečností, že v rámci bakalářského studia mají studenti pouze volitelnou tzv. asistentskou praxi a zkušenost z praxe nemají.

Při popisu jiných zkušeností využívaných při přípravě na zkoušku studenti doplnili zkušenosti z odborné literatury, z přednášek, ze života, z internetu, zkušenosti získané od jiných lidí a také zkušenosti z vedení volnočasových aktivit (kroužků, táborů) a z doučování žáků.

Tabulka 5: Další druhy zkušenosti využívané při přípravě na zkoušku (2014)

Jiná zkušenost získaná:	2014 – abs. č.
z odborné literatury	12
z přednášek	10
ze života	5
z internetu	5
od jiných lidí	4
z vedení volnočasových aktivit, doučování	3
Celkem – jiná zkušenost	32

3. Diskuze

Pro volnou odpověď na otázku: „Popište, jakým způsobem se učíte na zkoušku?“ byl v dotazníku ponechán prostor v rozsahu deseti řádek. Odpovědi studentů se lišily svým rozsahem. Někteří studenti odpověděli jednou větou, někteří pro svou odpověď využili celý prostor a svou odpověď podrobně rozepsali. Stručné odpovědi některých studentů mohly zkreslit výsledky našeho výzkumného šetření, neboť v popisu procesu učení se na zkoušku studenti neuvedli všechny činnosti, které při přípravě na zkoušku vykonávají. Zároveň lze

předpokládat, že do svých zjednodušených odpovědí zahrnuli ty činnosti, které je napadly jako první a považují je za důležité při popisu svého způsobu učení.

Mezi činnostmi, které ve volných výpovědích studenti popisovali, se nejčastěji vyskytovaly **četba a vypracování otázek**. Při dalším zkoumání tohoto problému by bylo zajímavé se zaměřit na přesnější zjištění způsobu zpracovávání otázek i způsobu čtení materiálů ke zkoušce.

Při zjišťování, zda se ve volných odpovědích objevuje využívání zkušeností při přípravě na zkoušku, se ukázalo, že studenti explicitně využívání zkušenosti neuvádějí (využívání zkušenosti uvedlo jak v roce 2013, tak v roce 2014 pouze 13 studentů). Je však možné, že studenti v odpovědi popisovali proces učení i v kontextu přípravy na zkoušky z odborných předmětů, při kterých zkušenosti z praxe nemohou využít. Při zařazení polouzavřené otázky zjišťující, zda studenti při přípravě na zkoušku využívají zkušenosti ze semináře, z praxe, z role žáka základní a střední školy či jiné zkušenosti 84,3 % studentů uvedlo, že využívají zkušenosti ze seminářů, zároveň 55,1 % studentů uvedlo, že využívají zkušenosti z role žáka základní a střední školy a 33,7 % studentů i zkušenost z praxe.

Na základě výsledků lze uvažovat o zpřesnění otázek zadaných v rámci dotazníku ve smyslu specifikace, o kterou zkoušku se jedná. Z hlediska našich potřeb akčního výzkumu by bylo vhodné dotazovat se studentů na způsob jejich přípravy až po absolvování zkoušky z Didaktiky základní školy, v situaci, ve které budou moci reflektovat svůj způsob přípravy.

Závěr

Při hledání odpovědi na první výzkumnou otázku: „Jakým způsobem se studenti učí na zkoušku?“ jsme zjistili, že studenti využívají různé strategie učení. Mezi činnostmi, které studenti ve svých výpovědích popisovali, se nejčastěji vyskytovalo vypracování otázek a čtení učebních materiálů. Popisované procesy učení lze u většiny studentů charakterizovat jako neodpovídající strategii učení vysokoškolského studenta. Je však možné, že výsledky výzkumného šetření mohou být zkresleny neuceleným popisem procesu učení se na zkoušku ve volných odpovědích studentů.

Odpověď na druhou výzkumnou otázku: „Jaké zkušenosti při přípravě na zkoušku využívají?“ jsme zkoumali jak prostřednictvím volných odpovědí žáků, tak položením polouzavřené otázky. Ve volných odpovědích se využívání zkušenosti vyskytovalo jen v několika málo odpovědích. Bylo uvedeno využívání zkušenosti z praxe, ze seminářů a ze života. Z odpovědí na polouzavřenou otázku vyplynulo, že studenti nejvíce využívají zkušenosti ze seminářů, dále z role žáka na základní a střední škole, nejméně využívají zkušenost z praxe. Mezi jinými zkušenostmi uváděli zkušenosti z odborné literatury, z přednášek, ze života, z internetu, od jiných lidí, z vedení volnočasových aktivit a z doučování.

Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že při přípravě na zkoušku studenti využívají jak vlastní zkušenosti (ze seminářů, z praxe, z role žáka), tak zkušenosti zprostředkované (od jiných lidí, z literatury). Vzhledem k tomu, že toto zjištění neodpovídá tomu, jakým způsobem své zkušenosti studenti interpretují u zkoušky, vyvstává otázka, jakým způsobem studenty vést k systematické reflexi jejich zkušeností v rámci seminářů a jakými dalšími způsoby

pracovat s jejich zkušenostmi tak, aby jejich využívání bylo systematické a nevedlo k nesprávným závěrům vyvozovaným z jednotlivých individuálních zkušeností. Výsledky výzkumného šetření nás rovněž vedou k zamýšlení se nad možnostmi strukturace předmětů vyučovaných v rámci vysokoškolského studia budoucích učitelů. Velmi důležitá je i otázka vhodného zařazení různých druhů praxe v různých etapách studia, aby mohlo docházet jak k účinné reflexi praxe, tak k jejímu propojení s předměty pedagogicko-psychologického základu a s oborovými didaktikami.

Literatura

Janík, T. (2004). Akční výzkum jako cesta zkvalitňování pedagogické praxe. In J. Maňák, & V. Švec (ed.), *Cesty pedagogického výzkumu* (s. 51–67). Brno: Paido.

Janík, T. (2005). *Znalost jako klíčová kategorie učitelského vzdělávání*. Brno: Paido.

Průcha, J., Walterová, E. & Mareš, J. (2013). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.

Švaříček, R. & Šedová, K. (2007). *Učební materiály pro kvalitativní výzkum v pedagogice*. Brno: MU.

Auori

PhDr. Iva Žlábková, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie

Dukelská 9

371 15 České Budějovice

e-mail: zlabkovai@pf.jcu.cz

Mgr. Luboš Krninský

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie

Dukelská 9

371 15 České Budějovice

e-mail: lkrninsky@pf.jcu.cz